

LAIKUSOK ÉS A KÖZÉPKORI EGYHÁZ

André Vauchez

Les laics au Moyen Age: pratiques et expériences religieuses.

Paris 1987.

André Vauchez gyűjteményes kötete 24 eddig ki nem adott vagy nehezen hozzáférhető tanulmányt tartalmaz. A neves francia középkorkutató spirituálitással¹ és a középkori szentekkel² foglalkozó kutatásairól ismert. A bemutatott kötetben azon az úton halad, amelyet többek között E. Delaruelle, G. Bras és R. Manselli kezdett meg. Az egyházat nem csak mint intézményt vizsgálja, hanem egy eleven, állandó változásban élő szervezetként.

A. Vauchez a jelen válogatásban a világiak szerepét akarta kidomborítani ebben a fejlődési folyamatban. Ellentétben a hagyományos egyházi történetírással, amely sematikus módon szembeállítja az erkölcsös papokat és szerzeteseket a „rossz” világiakkal, s teszi mindezt anélkül, hogy értékelné a világi kegyesség kiemelkedő példáit szemben egy kompromittálódott papi hierarchiával, a szerző számára az is lényeges, hogy bemutassa és megmagyarázza a világiak egyre növekvő szerepét a 12–14. századi nyugati egyházban. A kötet első fele röviden vázolja ennek a fejlődési folyamatnak a főbb szakaszait. A világi tömegek először az „1000. évi eretnekmozgalmakban” kapcsolódtak be nagy számmal az egyház életébe reakcióképpen a 8–11. század meg-növekvő ritualizmusára és a papság erkölcseseinek lazulására, ezzel aktívan szerepet játszva az egyház fejlődésében, elősegítve magát a Gergely pápa-féle reformot. Különösen a 11. századtól léptek színre a hívők

tömegei, békemozgalmakban majd a keresztesháborúkban való szereplésükkel. Ezzel párhuzamosan egy újfajta vallásos magatartás született meg, melynek alapja Krisztus követése, imitációja, ezzel újra felvetve a cselekvésre irányuló kontempláció elsődlegességét, mely akkoriban csak a szerzetesek számára adatott meg. A 12. században kezdett érelelődni az a gondolat, hogy világiak is üdvözülhetnek közvetítő nélkül, s ez a következő század folyamán már az összes társadalmi réteg tudatában megjelent. A változást jól mutatja, hogy a 14–15. században megsokszorozódtak a magán megnyilatkozások és a világiak szentté avatása. Közülük hármat tanulmányoz részletesebben a szerző mint e változások reprezentáns példáit, Homebon de Crémone-t (+1197), Elzéar de Sabran-t (+1323) és házastársát, Delphine de Puimichel-t (+1360). Szent Homebon volt az első nem nemesi származású világi, akit a középkorban szentté avattak (1199-ben). Kereskedőként élt, majd szétosztotta vagyonát a szegények között, s békét teremtett a városban, mielőtt kizárólagosan az imádkozásnak szentelte volna életét. Gyors szentté avatása éppen úgy, mint a lombard humiliták ugyanebben az időben való elismerése mutatja azt a szándékát az egyháznak, hogy újraértelmezze a városi munkát mint az üdvözülés eszközt, bár céljai között szerepelt az eretnesség terjedésének megakadályozása a kereskedők és kézművesek között. Elzéar és Delphine de Sabran élete mutatja, hogy létezett a beginákhöz közel álló világi istenfélők egy köre, amely erősen kötődött a teljes szegénység ideáljához, egyedül Istennek szentelt életet folytatva.

A kötet második része a világiak vallásos testületeinek típusait vizsgálja. A szerző utal azoknak a kezdetben gyakran a guildákkal és a céhekkel összekevert jótékonyági csoportoknak a homályos eredete-

tére, melyek hasonlóak voltak az észak-európai jótékonyági szervezetekhez. A szerzetesek és a remeték számának 11. századi megsokszorozódása után az 1160–1180-as évek tájékán jelentek meg a tisztán világi alapokról induló szervezkedések a nyugati világban: valdensek, humiliták, a flamand beginamozgalom, az itáliai penitensek, akiket lassanként a 13. század elején felismertek a világi hatóságok is. A koldulórendek hatására az 1220-as évektől megerősödött ez a tendencia, amelyet a 13. században a harmadrendek alapítása még tovább fokozott. Ugyanebben az időben jelentek meg a flagellánsok kizárólag férfi tagokból álló csoportjai, bízva a fizikai szenvedés megváltó erejében, akiknek száma a pestis hatására Itáliától a 14. században Közép-Kelet-Európaig jelentősen megnövekedett.

A középkor utolsó két évszázadában tanúi leszünk a laikusok vallásos testületei átalakulásának. Egyszerű aszkéta és szegény életet élni szándékozó emberek kis csoportjai – az élükön egy vagy esetleg több pappal – lassanként, folyton változó, nyitott testületek lettek. A nyitottságukat jól mutatja az a jelenség, hogy egyszerre több testületbe is tartozhatott valaki. Az ilyen közösségek spirituális fejlődése a papi közvetítést mindinkább elhagyva, egy Istennel közvetlenül fenntartott kapcsolatot kiépítésének irányába mutatott.

André Vauchez végül a testületeknek a 15. században, a 16. század elején lezajlott válságát vizsgálja. Ennek okát a reformációt megelőzően az állam vagy más világi hatóságnak a karitatív csoportok életébe való beavatkozásban keresi. A könyv harmadik részében a szerző a népi hitélet és az egyház által előírt normák különbségét mutatja be. Hangsúlyozza a vallásos gondolkodás feudális jegyeit: Isten mint hűbérúr jelenik meg, akinek a keresztények a vazallusai.

Példaként hozza fel egyebek mellett a szerző a keresztjáró napokat mint az egyházi szertartások „folklorizálódását”. Ezeket a liturgikus körmeneteket a nép szinte már-már kizárólagos eszköznek tekintette abban, hogy segítségével meg-

szabadíthatja a Földet a gonosz erők hatalmától, ekképp a természeti csapásoktól. A népi vallásosság fontos összetevője az antiszemitizmus. A jelenség elsősorban olyan személyek szentté avatása kapcsán fogható meg, akiket a zsidók áldozataiként tartottak számon. Ilyen volt Szent Werner, akit állítólag 1287-ben zsidó mestere gyilkolt meg, a sírjánál történt csodák pogromok előzményei voltak. A szent kultuszának elterjedését mutatja, hogy messziről is érkeztek sírjához zarándokok, például Magyarországról, Cseh- és Lengyelországból. A tanulmánykötet egy forrásokkal alaposan alátámasztott részében bemutatja a szerző, hogy a 14–15. században már a városi hatóságok is gyakran játszottak szerepet a szentek helyi kultuszának megteremtésében, különösen akkor, ha már életében szentként tisztelt, de még hivatalosan nem kanonizált személyről volt szó. A városok tanácsai adományokkal látták el azokat a templomokat, ahol ezek ruháit vagy más ereklyéit őrizték, sőt ünnepeket, ünnepi körmeneteket rendeztek tiszteletükre. A Vauchez szerint Dél-Európában e szentek kultuszának a mindennapi életben elfoglalt meghatározó szerepe az egyik oka annak, hogy ezen a vidéken, szemben az Alpokon túli Európával, ahol ez a gyakorlat nem volt meg, kevesebb sikert ért el a reformáció.

Egy másik fejezet a 13. századi „felülről érkező” egyházi sikertelenséget mutatja be. A reformkísérletek támogatták ugyan a koldulórendeket, kiemelték a gyónás szerepét, viszont ezzel szemben az áldozás szerepének nem tulajdonítottak olyan jelentőséget, továbbá a nép közt élő babonáknak sem tudták elejét venni. Újító módszereik ellenére (pl. a beszédek felépítése) csak korlátozott hatással bírtak. Ez a sikertelenség a szerző szerint a világi papság középszerűségéből és arroganciájából fakadt, ráadásul ez a papság meg volt győződve arról, hogy ők a hit igazi letéteményesei, és ezt épp akkor hangsúlyozták, amikor egy jobban felkészült „világi istenfélő elit” tűnt fel.

A kötet negyedik és ötödik fejezete a női szentek sorsát kíséri végig a közép-

korban. Megtudhatjuk például azt, hogy a szentté avatott nők aránya, különösen a világiaké érezhetően megemelkedett a 13. századtól, részint a Mária-tisztelet hatására, amely ekkor éli virágkorát, valamint azért, mert számos nő csatlakozott a korabeli eretnekmozgalmakhoz, s ez arra ösztönözte az egyházi hatóságokat, hogy nagyobb figyelmet fordítsanak a nők vallásosságára. A szerző a női szentek két fontos csoportját különbözteti meg. Azokat, akik evangéliumi szegénységben éltek (Szent Klára, magyarországi Szent Erzsébet, Delphine de Puimichel) és azokat, akik a kontempláció útján keresték a misztikus egyesülést Krisztussal, mint például Umiliana dei Cerchi (+1246) vagy Szent Douseline (+1274). Az egyház támogatta a házastársak közötti önmegtartóztatást mint a házaselet egyfajta mintáját, ugyanakkor még a szűzi házassággal szemben is megőrzött némi bizalmatlanságot, gyanakodva Elzéar és Delphine de Sabran vagy Jeanne-Marie de Maillé (1331–1414) eltévlyedéseire. A szüzességet viszont mindvégig a házaselet fölé emelte.

A 14. századtól kezdődően a vallási életben egyre nagyobb szerepet játszottak a nők. A Szentlélek megnyilatkozásának eszközévé váltak, amely egyfajta közvetlen kapcsolatot szolgált a keresztények között. André Vauchez bemutatja a szentéletű nők számának megsokszorozódását, akik egy elbürokratizált egyházzal, túlhaladott hierarchiával szemben tiszta és megújító gondolatokat karoltak fel. Szemben a papok könyvekből merített tudományával, ők a lelki tapasztalatokon és a misztikus kapcsolatokon nyugvó Isten és ember közti közvetlen viszonyt hirdetik. Érdemes még megemlíteni az eucharisztikus istentisztelet fontosságát a nagy misztikusoknál, mint például a svéd Brigittánál (+1373) és Sienai Szent Katalinnál (+1380). Ők az áldozásnak tulajdonítottak rendkívül fontos szerepet Isten és az ember találkozásánál.

A bemutatott gyűjteményes kötet egy Jeanne d'Arc-ról szóló tanulmánnyal zárul. A Franciaországban misztikussá vált személy a prófétikus nők sorába beilleszkedve, szegény sorból emelkedett ki, s Isten kiválasztottjaként a százéves háborútól megkínzott ország megmentését célzó politikai és vallási üzenetet közvetített a királynak. Emelett Jeanne d'Arc fellépésének másik célja az volt, hogy a megosztott és korrumpálódott egyház egységét visszaállítsa. Végezetül Vauchez megállapítja, hogy a 14. század második felétől lezajló visszaesés – a világiak szerepének hivatalos háttérbeszorítása és a beginák elítélése – másrészt pedig az eschatológikus tendenciák megnövekedésével csak mélyült a szakadék a világiak és az egyháziak között. Míg az egyház újra megerősítette a papság abszolút elsőségét, a társadalom egyre kevésbé tűnt klerikálisnak, s ez a törés a világiak körében elősegítette e reformáció megjelenését és befogadását.

Mégha némileg sajnálatos is, hogy a tanulmánygyűjtemény összeállítása kevésbé mondható homogénnek, s az alaposan átgondolt, forrásokkal is alátámasztott munkák mellett találunk nagyon általánosakat is, ki kell hangsúlyozni, hogy a kötet eredményei a könyvet az alapmunkák közé sorolják, melyek segítségével megérthetjük a középkori kereszténység „belső” történetét.

Marie-Madeleine de Pourquery Fordította: Gállfy László

Jegyzetek:

1. La spiritualité du Moyen Age occidental. Paris. 1975.
2. La sainteté en Occident aux derniers siècles du Moyen Age d'après les procès de canonisation et les documents hagiographiques. Paris–Rome. 1981.